

**ԵՐԿՈՒ ՓԱՍՏԱԹՈՒՂԹ ՀԱՅԱՍՏԱՆ-ՍՓՅՈՒՌՔ ԶԱՂԱՔԱԿԱՆ
ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍԿԶԲՆԱՎՈՐՄԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ
ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ**

1985 թվականին Մ. Գորբաչովը, իշխանության գալով, որոշեց նախաձեռնել երկրի «վերակառուցման» քաղաքականությունը, որով պետք է բարեփոխման ենթարկվեր խորհրդային Միության ոչ միայն սոցիալ-տնտեսական, այլև հասարակական-քաղաքական կյանքը: «Վերակառուցման» քաղաքականության պայմաններում էլ 1988 թվականին վերսկսվեց Արցախյան շարժման նոր փուլը: Խորհրդային Միությունում տեղի ունեցող դեմոկրատական փոփոխությունները, ինչպես նաև Արցախը խորհրդային Հայաստանին վերամիավորելու համար սկսված համազգային պայքարը, 1988 թվականի դեկտեմբերյան ավերիչ երկրաշարժի հետևանքները վերացնելու համահայկական ջիգերը հիմք դրեցին Հայրենիք-Սփյուռք հարաբերությունների ակտիվացմանը և սերտացմանը: Փաստորեն, 1988 թվականը վստահաբար կարելի է համարել Հայրենիք-Սփյուռք հարաբերությունների արդի շրջանի սկիզբը: Եթե մինչ այդ Հայրենիք-Սփյուռք հարաբերությունները սահմանափակվում էին միայն մշակութային շփումներով, ապա 1988 թվականից հետո հայկական սփյուռքը Հայաստանի քաղաքական կյանքին մասնակցելու հայտ ներկայացրեց հատկապես համազգային բնույթի խնդիրների մասով: 1988 թվականից սկսած՝ հայկական սփյուռքը ոչ միայն իր ներուժը շարունակում էր օգտագործել Ցեղասպանության միջազգային ճանաչման հասնելուն, այլև ակտիվ աշխատանքներ էր տանում Արցախյան խնդրի արդարացի լուծման համար:

Այդ ժամանակաշրջանում էր, որ սփյուռքյան ավանդական կուսակցություններից Սոցիալ-դեմոկրատական հնչակյան կուսակցությունը և Ռամկավար ազատական կուսակցությունը առաջին անգամ փորձ արեցին, շրջանցելով Մոսկվան, կապ հաստատել Հայաստանի կոմունիստական կուսակցության հետ: Սփյուռքյան քաղաքական այս կառույցները նամակներով դիմեցին խորհրդային Հայաստանի ղեկավարությանը՝ ի դեմս ՀԿԿ առաջին քարտուղար Սուրեն Հարությունյանի, և առաջարկեցին, ինչպես հնչակյանների նամակում է նշվում, «...կապերը Մայր Հայրենիքին հետ աւելի սերտացնել եւ զանոնք հասցնել աւելի բարձր մակարդակի...»¹ և ունենալ որոշակի մասնակցություն համազգային նշանակության հարցերի որոշման մեջ, գոնե, ռամկավարների բնորոշմամբ, «խորհրդակցական իրաւունքով»²: Նման դիմումը աննախադեպ էր, քանզի մինչ այդ արտասահմանյան բոլոր կուսակցությունների հետ խորհրդային Միության անունից հարաբերություններն իրականացնում էր խորհրդային Միության կոմունիստական կուսակցությունը իր համապատասխան կառույցներով: Իսկ հայկական սփյուռքի հետ խորհրդային Հայաստանի հարաբերություններն «իրագործվում էին Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապի կոմիտեի խողովակով»: Փաստորեն, մինչև 1988 թվականը խորհրդային Հայաստանը Սփյուռքի հետ ուղղակի հարաբերվելու իրավունք չուներ, հատկապես եթե այդ հարաբերությունները վերաբերում էին քաղաքական հարցերին:

ՀԿԿ կենտկոմ ռամկավարների կողմից գրությունն ուղարկվել է 1988 թվականի դեկտեմբերի 5-ին, իսկ հնչակյանների կողմից՝ 1989 թվականի մայիսի 1-ին: Հետաքրքիր է այն հանգամանքը, որ եթե Սոցիալ-դեմոկրատական հնչակյան կուսակցության գրությունը կուսակցության կենտրոնական վարչության անունից է, ապա ռամկավարներինը՝ այդ կուսակցության Ամերիկյան արևմտյան շրջանային վարչության կողմից է, ինչը, բնականա-

¹ ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 87, գ. 33, թ. 258:

² ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 87, գ. 33, թ. 237:

բար, խոսում է Ռամկավար-ազատական կուսակցության տվյալ ժամանակշրջանում ոչ այնքան միասնական լինելու և առանձին կառույցների ինքնուրույն գործելու մասին: Այդ հանգամանքը աննկատ չի մնացել Խորհրդային Հայաստանում, և Կ. Դալլաբյանը ՀԿԿ կենտկոմ ուղղած նշված նամակների վերաբերյալ զեկուցագրի մեջ կուսակցական ղեկավարության ուշադրությունը հրավիրում է այդ հարցին՝ նշելով. «ՌԱԿ-ը ներկայումս տարանջատ կազմակերպությունների մի համախումբ է, որոնցից յուրաքանչյուրը յուրովի է հասկանում և մեկնաբանում այդ կուսակցության ծրագիրը, ստրատեգիան և տակտիկան: Փաստորեն գոյություն ունի մի քանի ՌԱԿ՝ Մերձավոր Արևելյան, Եվրոպական, Հյուսիսամերիկյան և Հարավամերիկյան»¹:

ՀԿԿ կենտկոմ հայկական ավանդական երկու կուսակցությունների նամակներում արված առաջարկների մասին համապատասխան կարծիք ստանալու համար կենտկոմի գաղափարախոսական բաժինը դրանք ուղարկեց մի շարք հաստատությունների՝ Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապերի կոմիտե, Գիտությունների ակադեմիայի պատմության ինստիտուտ և կոմունիստական կուսակցության պատմության մարքսիզմ-լենինիզմի ինստիտուտի հայկական մասնաճյուղ: Նված կառույցներն իրենց եզրակացություններում թեև որոշ վերապահումներով, այնուամենայնիվ դրական են գնահատում Սփյուռքի քաղաքական կուսակցությունների հետ հարաբերություններ հաստատելու գաղափարը, նաև դրական կարծիք հայտնում ռամկավարների դիմումում արժարված մի շարք առաջարկությունները կյանքի կոչելու, մասնավորապես ռամկավար գործիչների աշխատությունների հրատարակման վերաբերյալ հարցերին²: Սակայն պետք է նշել, որ Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապերի կոմիտեի և Գիտությունների ակադեմիայի պատմության ինստիտուտի կողմից ներկայացված եզրակացություններն ավելի զուսպ էին և անգամ խուսափողական՝ ի տարբերություն կոմունիստական կու-

սակցության պատմության Սարքսիզմ-լենինիզմի ինստիտուտի հայկական մասնաճյուղի ներկայացրածի: Օրինակ, եթե Գիտությունների ակադեմիայի պատմության ինստիտուտի տնօրեն Հ. Ավետիսյանը կուսակցական ղեկավարությանը առաջարկում էր «...կենտկոմում ստեղծել սփյուռքահայ քաղաքական կուսակցությունների և հասարակական հոսանքների ուսումնասիրության հանձնաժողով, որի վրա դնել տեսակետների մշակման և ՀԿԿ կենտկոմի ու կառավարության համար երաշխավորությունների և առաջարկությունների նախապատրաստման հարցերը»¹, ապա Սարքսիզմ-լենինիզմի ինստիտուտի հայկական մասնաճյուղի տնօրեն Հ. Սիմոնյանը ուղղակի նշում էր, որ «Վաղուց հասունացել է ոչ միայն ՌԱԿ-ի, այլև սփյուռքի մյուս քաղաքական կուսակցությունների և կազմակերպությունների հետ սերտ հարաբերություններ հաստատելու հարցը: Պետք է վճռապես հրաժարվել անցյալի ստերեոտիպերից, սփյուռքահայությանը դիտել որպես հայ ժողովրդի միասնական օրգանիզմի անբաժան մասը»²:

1988 թվականին հաջորդած տարիներին սփյուռքյան քաղաքական կազմակերպություններն աստիճանաբար սերտացրեցին իրենց հարաբերությունները հայրենիքի հետ՝ ակտիվ մասնակցություն ունենալով արցախյան շարժմանը, երկրաշարժի հետևանքների վերացմանը, իսկ երկրի անկախացումից հետո՝ հայրենիքի վերաշինման գործին: Սոցիալ-դեմոկրատական հնչակայան և Ռամկավար ազատական կուսակցությունները հայրենիքում վերջնականապես հաստատվեցին 1991 թվականին և պաշտոնական գրանցում ստանալուց հետո փորձեցին ակտիվ մասնակցություն ունենալ նաև արդեն անկախ Հայաստանի ներքաղաքական կյանքին³:

Ստորև հրապարակման ներկայացվող երկու փաստաթղթերը Հայրենիք-Սփյուռք արդի շրջանի սկզբանավորման և Հայրենիք-

¹ ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 87, գ. 33, թ. 247:

² ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 87, գ. 33, թ. 268:

¹ ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 87, գ. 33, թ. 268:

² ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 87, գ. 33, թ. 269:

³ Զ. Պետրոսյան, Հայրենիք-Սփյուռք հարաբերությունները 1988-2001 թթ., Երևան, 2011 էջ 14-17:

Սփյուռք քաղաքական հարաբերությունների ձևավորման ժամանակաշրջանի պատմության համար խիստ կարևոր վկայություններ են, ուստի դրանց հրապարակումը կնպաստի Հայրենիք-Սփյուռք հարաբերությունների պատմության լուսաբանմանը:

Փաստաղթերը տպագրվում են առաջին անգամ: Կատարել ենք որոշ կետադրական, ուղղագրական շտկումներ:

N 1

ՈԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶՍԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ
ARMENIAN DEMOCRATIC LIBERAL ORGANIZATION

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԱՐԵՒՍՏԵԱՆ ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ
WESTERN DISTRICT COMMITTEE OF AMERICA
1901 N. ALLEN AVE., ALTADENA CA 91001

Դեկտեմբեր 5, 1988, Լոս Անճելլոս
Մեծայարգ Սուրեն Յարութիւնեան¹

Առաջին քարտուղար
Հայաստանի Համայնավար Կուսակցութեան Կենտկոմի

Վարդգէս Համազասպի Պետրոսեանի² օգտաշատ այցելութիւնը Լոս Անճելլոս առիթ ստեղծեց կրկին անգամ շփում հաստատելու Խորհրդային Հայաստանի ամէնէն վաւերական մտաւորականներէն մէկուն հետ, եւ բազմաթիւ պաշտօնական եւ անպաշտօն հանդիպումներու ընթացքին քննարկելու եւ վերլուծելու հարցեր, որոնք սերտօրէն կ'աղերսուին ընդհանրապէս սփիւռքահայ բայց մասնաւորաբար լոս անճելլոսահայ հասարակական կեանքին եւ Հայրենիք-Սփիւռք իսկական յարաբերութիւններուն:

Արծարծուած, քննարկուած եւ վերլուծուած հարցերու եզրայանգումները առաւել եւս շեշտեցին ձեզի անմիջականօրէն կապ հաստատելու անհրաժեշտութիւնը, մանաւանդ ստանալով Վարդ-

գէս Պետրոսեանի հաւաստիացումը որ այսօրինակ գրութիւն մը պիտի արժանանար ձեր բարիացական ուշադրութեան:

Հարկ է թերեւս յիշել որ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան ղեկավար շրջանակները միշտ ալ հաւատք եւ հիացում ունեցած են Վարդգէս Պետրոսեան գրողին եւ մտաւորականին հանդէպ, բայց մանաւանդ վստահութիւն՝ իր վարչական կարողութիւններուն եւ իմացական պարկեշտութեան հանդէպ, միաժամանակ բարձրօրէն գնահատելով Սփիւռքը իրապաշտ կերպով ճանչնալու իր ճիգերն ու նախանձախնդրութիւնը: Պատահական չէր հետեւաբար, որ կուսակցութեան Միացեալ Նահանգներու Արեւմտեան Շրջանի ղեկավարութիւնը իրագործեց Պետրոսեանի այցելութիւնը դէպի Մ. Նահանգներ, զինք հրաւիրելու ցուցմունք տալով կուսակցութեանս մշակութային արտայայտութիւնը հանդիսացող Թէքեան Մշակութային Միութեան:

Հինգ շաբաթներ տեւող սպառնիչ, բայց հոգեկան լիցքաւորում պարգեւող ամենօրեայ իր հանդիպումները եւ տեսակցութիւնները լոս անճելլոսահայ գաղութի կուսակցական, միութենական, կրթական եւ մշակութային բոլոր միութիւններու ղեկավարութիւններուն հետ եւ անոնց ընթացքին իր արտայայտած գերազանցապէս հաւասարակշռուած գաղափարները, զգացումները, տեսակետները եւ մտորումները առաւել եւս համոզեցին մեզ թէ հիանալի որոշումով մը Վարդգէս Պետրոսեանին վստահուած է Հայաստանի Մշակոյթի Հայկական Ֆոնտը գլխաւորելու շատ պատասխանատու պաշտօնը:

Խորհրդային Հայաստանի պատմութեան անկիւնադարձային այս օրերուն, մեզ խորապէս կ'ոգելորէ եւ կը գօտեպնդէ այն իրողութիւնը որ ձեր ղեկավարութիւնը կը վայելէ հայրենի պետութիւնը: Այս տարվան Մայիս 23-ին Հայաստանի համայնավար կուսակցութեան Կենտկոմի կատարած բախտորոշ եւ խոհեմ ընտրութենէն ետք³, Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը հպարտութեամբ ողջունեց ձեր ղեկավարութեան օրով՝ Հունիս 15-ին, Հայաստանի Գերագոյն Սովետին առած պատմական որոշումը՝

Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի Խորհրդային Հայաստանին վերակցումը պահանջող: Կուսակցությունը մեծ զոհունակությամբ հետևելեցավ ձեր Յուլիս 18-ին գլխավորած պատուիրակության խիզախ, ազգաշունչ և քաղաքական հասունությամբ յագեցած ելույթներուն՝ Խորհրդային Միության Գերագոյն Սովետի Նախագահության Նիստի ընթացքին⁴ եւ մանաւանդ ոգեւորությամբ ողջունեց եւ սփիւռքահայութեան փոխանցեց իմաստը ձեռք բերուած յաջողութեան՝ Լեռնային Ղարաբաղի հարցով նախապէս (Մարտ 23) առնուած որոշումը⁵, որպէս վերջնական եւ վախճանական ընդունիլ չտալու:

Ձեր նախաձեռնությամբ, Նոյեմբեր 22-ին, օրինականացումը Ապրիլ 24-ը պաշտօնական Սուգի Օր յայտարարելու՝ Խորհրդային Հայաստանէն ներս⁶, ոչ միայն կը նկատեն բարոյական սփոփանք մը, այլ՝ քաղաքական հեռահաս նշանակութիւն ունեցող որոշում մը եւ իրատեսութեն կ'ակնկալենք, որ ան դառնայ նախաքայլը Հայկական Ցեղասպանութեան պաշտօնական ճանաչումին՝ Խորհրդային Միության Գերագոյն Սովետի Նախագահութեան կողմէ:

Մեկնելով այն իրողութենէն որ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը Խորհրդային Հայաստանի գոյառումէն ի վեր անվերապա հօրէն կը դաւանէ թէ Հայրենիքը միակ խարիսխն է համահայկական մեր բոլոր քաղաքական հեռահաս ծրագիրներու իրագործումին, մեկնելով այն իրողութենէն որ Կուսակցութիւնս աներեր պահած է իր այդ հաւատքը թէ՛ Խորհրդային Հայաստանի եւ թէ՛ Սփիւռքի քաղաքականօրէն ալեկոծ եւ տագնապալի տարիներուն եւ մեկնելով պատմական այն փաստէն որ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան տասնամեակներու վրայ տարածուած հայրենամուէր գործունէութեան անմիջական արդիւնքն է սփիւռքահաւորութեան լայն զանգուածներու հայրենասիրութեամբ տոգորուած մնալը, հայրենիքի գաղափարով ապրիլն ու տելելը, մասնաւորաբար այնպիսի ժամանակներու, երբ հայրենասիրութեան արտայայտութիւնը վտանգ կը սպառնար Կուսակցութեան ղեկավարութեան, ներկայիս ստեղծուած բարենպաստ պայմանները

իրաւունք կու տան մեզի ակնկալելու որ առաւել եւս զործնական դրսեւորում ստանան մեր կապերն ու յարաբերութիւնները Խորհրդային Հայաստանի կառավարութեան հետ:

1. Հրապարակայնութեան եւ ազատականութեան ստեղծած թարմ մթնոլորտին մէջ վստահաբար պիտի զարգանան սփիւռքահայութեան վերաբերող հին հարցերու վերատեսութիւններ եւ նոր իրավիճակներու արժեւորումներ: Առ այդ, Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը արդարօրէն կ'ակնկալէ որ Խորհրդակցական իրաւունքը չզլացուի իրեն, հնարաւորութիւններու ընձեռած առաւելագոյն մակարդակով:

2. Կուսակցութիւնս տագնապեցնող երեւոյթներէն մէկը եղած է, անցնող տասնամեակներուն սփիւքահայ պայմաններուն յարմարեցուած գործունէութիւն միայն զարգացնել ի նպաստ հայկական հողային պահանջատիրութեան: Բարեբախտաբար պատմութիւնը կու գայ հաստատելու, որ խոհեմ եւ իրապաշտ եղած են կուսակցութեանս առած որոշումները եւ ծաւալած գործունէութիւնը Սփիւռքի տարածքին. բայց հանդուրժելի չէ այլեւս որ հայկական կուսակցութիւն մը որոնէ գործունէութեան ուղիներ հայկական պետութեան քաղաքական հեռահաս ծրագիրներէն տարանջատ: Արդար է ակնկալել հետեւաբար, որ Խորհրդային Հայաստանի կառավարութիւնը, ըստ հնարաւորի, տեղեակ պահէ մեզ հողային պահանջատիրութեան հետապնդումին ի խնդիր եւ համազգային այլ մտահոգութիւններու վերաբերեալ առնուելիք որոշումներուն, կամ առնուազն, որոշումները առնուելէ անմիջապէս ետք, որպէսզի սփիւքահայ քաղաքական գործունէութիւնը լրացուցիչ մէկ օղակը հանդիսանայ Հայաստանի կառավարութեան նախաձեռնելիք համահայկական ծրագիրներու շղթային:

3. Հայ ժողովուրդի վերջին հարիւրամեակի պատմութեան ցարդ Հայաստանի մէջ որդեգրուած կարգ մը մեկնաբանութիւնները վերատեսութեան ենթարկելու մտածումը ողջունելի կը գտնենք ոչ միայն այն պատճառով, որ ճշմարտութեան վրայ հիմնուած պատմագիտութիւնն է, որ պէտք է փոխանցուի գալիք սերունդ-

ներուն, այլ որովհետև կարգ մը անհրաժեշտ սրբագրություններ էապես կը մեղմեն այն անհարկի լարուածութիւնը, որ բւեռացուցած է Սփյուռքահայ քաղաքական մտածողութիւնը, եւ որ երկփեղկուած վիճակի մը մատնած է Սփյուռքը:

Անվերապահ կերպով համակարծիք ենք որ ի վերջոյ հրատարակութեան պիտի արժանանան գործերը այնպիսի մտաւորականներու, որոնց կուսակցական պատկանելիութիւնը գլխաւոր խոչընդոտն էր ցարդ: Տեղին կը համարենք ձեր ուշադրութեան յանձնել, որ խանդավառ այս նոր մերձեցումը չկատարուի ի հաշիւ ռամկավար ազատական ղեկավար մտաւորականներու գործերու արժեւորումին եւ հրատարակութեան: Արդարացուցիչ պիտի չգտնէինք, որ Հայաստանի մէջ անտիպ մնային Մկրտիչ Փորթուգալեանի, Արփիար Արփիարեանի, Արմենակ Եկարեանի, Սիիրան Տամատեանի, Վահան Թէքեանի, Արտակ Դարբինեանի եւ Գերսամ Ահարոնեանի եւ ուրիշներու քաղաքական-հրապարակագրական արժէքաւոր ստեղծագործութիւնները:

4. Պատմական անհրաժեշտ ուղղումներու ծիրէն ներս կարելոր կը համարենք նաեւ արժանի եւ հրապարակային ճանաչումը Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան որպէս սփյուռքահայ ինքնուրոյն եւ որոշակի քաղաքական միաւոր: Պատշաճ պիտի չըլլար շարունակել խոցելի սովորութիւնը Ռ. Ա. Կուսակցութիւնը դասելու «Սփյուռքահայ առաջադիմական, բարեսիրական եւ հայրենակցական» կազմակերպութիւններու անդիմազիծ շարքին: Ի վերջոյ, հարկ է թերեւս նշել թէ Ռ. Ա. Կուսակցութիւնը կը հրատարակէ 12 պաշտօնաթերթեր, եւ իր քաղաքական գործունէութեան կողքին կը ղեկավարէ մշակութային միութիւններու, վարժարաններու, երիտասարդական կազմակերպութիւններու մեծ ցանց մը ամբողջ Սփյուռքի տարածքին:

5. Մեր համոզումն է թէ աւելի արդիւնաւետ պէտք է դառնան եւ կրնան դառնալ ՌԱ Կուսակցութեան ճիգերը, հայրենիքին եւ հայ ժողովուրդին ծառայելու, մասնաւորաբար խորհրդային Հայաստանի մէջ արտասահմանեան դրամազուլիսն ներդրումներու

առնչութեամբ եւ գիտական փորձառութեան փոխանակութեան հարցերով:

Առ այդ, կը խորհիմք որ յարմար պահն է, մեր ժողովուրդի կեանքի այս հանգրուանին, նկատի ունենալ հետեւեալ թելադրութիւնները.

ա. Ռամկավար ազատական մամուլը շուտով իրաւունք ստանայ մնայուն թղթակից պահելու խորհրդային Հայաստանի մէջ արձանագրուած զարգացումներու առիթով սփյուռքահայութեան ունեցած մտահոգութիւններու առնչութեամբ:

բ. Սփյուռքահայութիւնը եւ հայրենի ղեկավարութիւնը յուզող հարցերու շուրջ յաճախակի խորհրդակցութիւններու դրութիւն մը ստեղծել Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան ղեկավարութեան հետ: Շօշափելի արդիւնաւետութեան հասնելու ակնկալութեամբ, մասնաւորաբար ձեր լայնախոհ ղեկավարութեան ապաւինելով, փափաքելի պիտի ըլլար, որ այդ խորհրդակցութիւնները լաւագոյնս ծառայէին մեր համազգային խնդիրներու լուծումին:

գ. Փափաքելի պիտի ըլլար սփյուռքահայ մամուլը, բայց մասնաւորաբար ռամկավար ազատական թերթերը լայն չափով տրամադրելի դարձնել հայրենի մտաւորականութեան, եւ ըստ կարելուոյն ապահովել անոնց վաճառքը խորհրդային Հայաստանի մէջ:

դ. Հայրենիք-Սփյուռք գործնական յարաբերութիւններու ամրապնդումի նախանձախնդրութեան ծիրէն ներս նկատի պէտք է ունենալ նաեւ, որ Սփյուռքահայութեան հետ Մշակութային Կապի Կոմիտէն հազուադէպօրէն տարբերիլ սկսած է հիւրեր ընդունելու եւ առաքելու պարտականութիւնը ստանձնած մարմինէ մը: Կապի Կոմիտէի... աշխատանքի ձեւի վերակազմակերպումը անհրաժեշտ սկսած է դառնալ այլեւս: Մտահոգիչ դառնալ սկսած են պարագայական, քմահաճ եւ շահադիտական մղումով կատարուած գործուղումները Հայաստանէն դեպի Լոս Անճելըս: Մեզի համար լուրջ մտավախութիւն է անծրագիր գործուղումներու յառաջացնելիք հիասթափութիւնը մեր գաղութն ներս, հետեւա-

բար պիտի խնդրենք որ ձեր ազնիւ միջամտութեամբ սրբագրուէր այս անփութութիւնը: Նորահաստատ Մշակոյթի Հայկական Ֆոնտին եւ Կապի Կոմիտէին առաքելութիւնները ամենաբարենպաստ արդիւնաւորուճով պսակելը, վստահ ենք, առաջնահերթ նախանձախնդրութիւն է հայրենի կառավարութեան:

Անտեղի չենք համարեր ոչեւ թե այս մտահոգութիւնները կը բաժնենք ձեզի հետ որովհետեւ համոզուած ենք, որ ոչ միայն Հայաստանի ժողովուրդին ազգային, տնտեսական, ընկերային եւ կենցաղային հարցերը լուծելու ծանր պատասխանատուութիւնը ստանձնած եք, այլև հայ ժողովուրդի կարելոր մէկ զանգուածին՝ սփյուռքահայութեան, ազգային մտահոգութիւնները եւս բառնալու նախանձախնդրութիւնը առաջնահերթ է ձեզի համար: Գոհունակութեամբ կ'ուզենք հաստատել որ Արցախի տագնապի հոգեխռով այս օրերուն, սփյուռքահայ քաղաքական գրեթէ բոլոր հոսանքները եւ, մասնաւորաբար Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը, անվերապահօրէն թիկունք կը կանգնին ձեր գլխաւորած հայրենի ղեկավարութեան, հաւատալով որ ազգամիջեան այս տագնապը բարուք լուծման մը կը յանգի, միաժամանակ երաշխաւորելով պատմական արդարութեան յաղթանակը:

Անկեղծ յարգանքներով եւ յաջողութեան բարենաղթութիւններով

ՈԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ
ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒ ԵՒ ԳԱՆԱՏԱՅԻ
ԱՐԵՒՍՏԵԱՆ ԵՒ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ
ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ֆոնդ 1, ցուցակ 87, գործ 33, թթ. 236-238, բնագիր, մեքենագիր

N 2

ՀՆՉԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ
S. D. HUCHAKIAN PARTY
ԿԵՂՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ
CENTRAL COMMITTEE

1 Սայիս, 1989

Պէյրութ

Յարգելի

ընկ. Սուրէն Յարութիւնեան

Խ. Հայաստանի Կոմունիստ

Կուսակցութեան Ա. Քարտուղար

Երեւան

Ս. Դ. Հնչակեան կուսակցութեան կեդրոնական վարչութիւնը, լիազօրուած կուսակցութեան ԺԴ. համագումարէն, եւ փոխադարձ կապերու սերտացման փափաքով, կ'ուզէ ունենալ պաշտօնական հանդիպում մը Խ. Հայաստանի Կոմունիստ Կուսակցութեան Կենդկոմին հետ հետեւեալ օրակարգով.

Ա. - Ս.Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան փոխյարաբերութիւնը Խ. Հայաստանի եւ այդ գծով Խ. Միութեան Կոմկուսի եւ կառավարութեանց հետ:

Բ. - Հայրենիք – Սփիւռք կապերու ներկայ վիճակը եւ մեր ժողովուրդի համազգային խնդիրները:

Գ. - Համազօրծակցութիւն եւ աշխատանքի ներդաշնակում ընդհանուր նպատակներու շուրջ:

Յայտնենք թէ այս նպատակով ունեցած ենք յատուկ հանդիպում Լիբանանի մօտ Խ. Միութեան դեսպան Վ. Քոլոթշայի հետ, պարզած անոր մեր ցանկութիւնն ու ակնկալութիւնները եւ յանձնած իրեն յուշագիր մը, որուն պատճէնը կը յղենք ձեզի:

Յուսալով, որ մեր առաջարկութիւնը դրական պատասխան կը գտնէ ձեր մօտ, մեր կողմէ նպատակայարմար կը սեպենք որ հանդիպումը տեղի ունենայ Երեւանի մէջ, որքան հնարաւոր է շուտ:

Մեր պատուիրակութիւնը պիտի բաղկանայ՝ Ընկ. Ժիրայր Նայիրի /Թօսունեան/, Պէպօ Սիմոնեան /Պետրոս Գալայճեան/, Վահրիճ Եւրեճեան, Աւետիս Տէմիրճեան եւ Տիրան Ակինեան:

Սպասելով ձեր դրական ընդառաջումին՝ ընդունեցէք մեր ընկերական ջերմ ողջոյններն ու յաջողութեան մաղթանքները:

ի դիմաց՝

Ս.Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան
Կեդրոնական վարչութիւն

Ատենադպիր
Ատենապետ

Պէպօ Սիմոնեան
Ժիրայր Նայիրի

Նօթեր
Ս.Դ. Հնչակեան կուսակցութեան
Պատմական Անցեալի, ներկայ Գոյավիճակի
եւ Ապագայի Առաջադրանքներու Շուրջ

Ս. Դ. Հնչակեան կուսակցութիւնը հիմնուած է շուրջ հարիւրամեակ մը առաջ, 1887-ին: Ան եղած է հայ ժողովուրդի յեղափոխական առաջին կուսակցութիւնը, որ Մարքսիզմն ու Գիտական Սոցիալիզմը իր ազգային եւ ընկերային գաղափարախօսութեան հիմք դաւանած է, դառնալով այդ գաղափարներու առաջին տարածիչն ու կենսագործողը հայ իրականութեան եւ Փոքր Ասիոյ մէջ: Կապ պահած է Եւրոպայի եւ յատկապէս Ռուս յեղափոխա-

կան եւ Սոցեալ-Դեմոկրատական հոսանքներու եւ անոնց առաջնորդներուն հետ ինչպէս՝ Գերցէնի, Պլեխանովի ու Լենինի հետ, մասնակցելով Բ. եւ Գ. Միջազգայնականներուն, որոնց արխիւներուն մէջ, Ս.Դ.Հնչակեան կուսակցութիւնը կը նկատուի որպէս «Մարքսիզմի հնագոյն ջոկատներէն մէկը»:

Ս.Դ. Հնչակեան կուսակցութեան հիմնական նպատակը եղած է իրականացնել հայութեան եւ Հայաստանի ազգային ազատագրութիւնը թրքական (սուլթանական) եւ Ռուսական (ցարական) լուծէ, եւ իր ազգային ու հողային միութիւնը վերագտած Հայաստանի մէջ հիմնել ընկերվարական պետութիւն:

Կուսակցութիւնը իր յեղափոխական սթրատեժին հիմնած է դասակարգայնութեան, ժողովուրդներու բախտակցութեան, ազգային ինքնորոշումի, ցեղային, կրօնական եւ մշակութային ինքնորոշմանց հանդէպ հանդուրժողութիւն ցուցաբերելու եւ փոխադարձ յարգանքի վրայ, առաջնորդուած ինտերնասիոնալիզմի ոգիով, հայ ժողովուրդի ազատագրութիւնը չ'անջատելով լծակից ուրիշ ժողովուրդներու պայքարէն, իր ինչպէս եւ բախտակից ժողովուրդներու ազատագրութեան երաշխիք ընդունելով համաժողովրդական պայքարը ընդդէմ հասարակաց թշնամիին:

Ս.Դ. Հնչակեան կուսակցութիւնը հայ ժողովուրդի ազատագրութիւնը սերտօրէն կապած է Ռուս յեղափոխական եւ յատկապէս Սոցիալ-Դեմոկրատական շարժումի ճակատագրին: Կովկասի մէջ, սերտ գործակցութիւն ստեղծած է Ռուս եւ այլ յեղափոխական ուժերու հետ, ընդդէմ ցարական եւ պուրժուական կարգերուն, իր պայքարը հիմնելով դասակարգայնութեան վրայ: Իսկ Թուրքիայէ ներս, գտնուելով հասարակական ուրիշ պայմաններու մէջ, շարժումին անմիջական նպատակ եղած է հայ ժողովուրդի փրկութիւնը թրքական լուծէ, եւ իր պայքարը հիմնած է ազգային ազատագրութեան վրայ, ջանալով ստեղծել միութիւն ոչ միայն հայութենէ ներս, այլեւ ազատագրական ընդհ. պայքարի մէջ, աշխատելով ներգրաւել թրքական (Սուլթանական եւ Իթթի-

հատական) բռնատիրութեան ենթակայ բոլոր ազգութիւնները, թուրք շահագործող բանուորա-գիւղացիութիւնը ներառեալ:

Կովկասի եւ Արեւելեան Հայաստանի մէջ, Հնչակեան կուսակցութիւնը իր համեստ մասնակցութիւնը բերաւ յեղափոխական-ազատագրական շարժման յաղթանակին, եւ Խ.Հայաստանի ստեղծումը սեպեց իր հիմնական նպատակին մասնակի իրականացումը: Արեւմտեան Հայաստանի մէջ սակայն, թուրք ռասիստ-նացիոնալիստներու կողմէ եւ Արեւմտեան կայսերապաշտ տէրութիւններու օգնութեամբ Ա. Աշխարհամարտին գործուած ցեղասպանութիւնը ոչ միայն վիժեցուց Հնչակեան կուսակցութեան ազատագրական պայքարը, այլեւ բնաջինջ ըրաւ Արեւմտահայութեան մեծ մասը, մնացեալ փոքր հատուածն ալ հայրենագրկելով զայն դարձուց գաղթական, աշխարհի տարբեր մասերուն վրայ:

Ս.Գ. Հնչակեան կուսակցութիւնը նկատելով, որ իր հիմնական նպատակը իրականացած է Խ. Հայաստանի գոյառումով, 1924 թիւն սկսեալ, վերջ տուած է իր գոյութեան այնտեղ ու Կովկասի մէջ: Սակայն իր գործունէութիւնը կը շարունակէ հայկական Սփյուռքի մէջ, ըլլալով սփիւռքահայ աշխատաւորութեան եւ հայրենասէր մանրալուծուագիայի ներակայացուցիչը, գործելով աւելի շատ ազգային ու միջազգայնական գաղափարները, ամենասերտ կապ պահելով Մայր Հայրենիք Խ. Հայաստանի հետ, Հայ-Սփիւռքը տոգորելով խորհրդային հայրենասիրութեամբ եւ զինք ամփոփելով Խ. Հայաստանի շուրջ, ասոր գորացումն ու բարգաւաճումը ցանկանալով, զինք ամբողջական ու ընկերվարական Հայաստանի կորիզ ու մեկնակէտ ընդունելով:

Այսօր Ս.Գ. Հնչակեան կուսակցութիւնը կը գործէ շուրջ տասն հինգ երկիրներու մէջ, կեդրոնացեալ ընդհ. ղեկավարութեան մը ներքեւ, որ ունի իր շրջանային ղեկավար մարմինները: Այս գործունէութիւնը ազգային, քաղաքական, դասակարգային, մշակութային եւ ընկերային է միաժամանակ: Կ'ընդգրկէ ոչ միայն տարբեր երկիրներու հայկ. գաղութներու լայն զանգուածներ, որոնք իրենց ապրած երկիրներու հպատակներ են, այլեւ տեղական ոչ-

հայ շրջանակներ, որոնց յառաջդիմական-դեմոկրատ հոսանքներուն հետ բարեկամական կապ ու գործակցութիւն ունի մեր կուսակցութիւնը, համաձայն իր ընկերային դաւանանքին եւ սոցիալիստական սկզբունքներուն, գործապէս կը նպաստէ այդ երկրներու յառաջադիմութեան, ամէն մարզի մէջ իր միջոցներու ներած չափով:

Ազգային պիտակ ունենալով հանդերձ Ս.Գ. Հնչակեան կուսակցութիւնը ունի գործունէութիւն մը, որ կը մերժէ ազգային սահմանափակութիւնը, կը կազմէ դրական գործօն մը իր գտնուած երկիրներու ընդհ. կեանքի մէջ, ներշնչուած ինտերնասիոնալիզմի ոգիով, նեցուկ կանգնելով ազգային ու ընկերային ազատագրական պայքարներուն, ժողովուրդներու միջեւ բարեկամութեան եւ գործակցութեան ստեղծումը ջատագովելով, պայքարելով յետադիմութեան եւ կայսերապաշտութեան դէմ, խաղաղութեան պաշտպանութեան ի նպաստ դիրքորոշուելով ամէն տեղ: Ինչպէս մեր օրերու Լիբանանի մէջ, որուն միութեան, գերիշխանութեան ու հողային ամբողջականութեան պաշտպանութեան ի նպաստ կը գործէ Հնչակեան կուսակցութիւնը, պահանջելով իսրայէլեան նախայարձակ ուժերու հեռացումը Լիբանանէն, եւ քաղաքական լուրջ բարենորոգումներու իրականացումը երկրին մէջ:

Ամէն տեղ, ուր ներկայ է, կուսակցութիւնը իր գործունէութիւնն ու պայքարը կ'ընթացնէ քաղաքական աշխատանքով, մամուլի, ռատիոյի եւ բեմական քարոզչութեամբ, մարզական, մշակութային ու կրթական հաստատութեանց եւ միութիւններու ձեռնարկներով եւ մասսայական ընկերային բնոյթի ուրիշ շարժումներով:

Հայ Սփիւռքի մէջ Ս.Գ. Հնչակեան կուսակցութիւնը կը գործէ ազգային եւ միջազգային գետնի վրայ ու նպատակներով, որոնք հայրենասիրական ու յառաջդիմական բնոյթի ունին եւ կը ծառայեն թէ՛ հայ ժողովուրդի եւ թէ՛ տեղացի ժողովուրդներու շահերուն:

Կուսակցութիւնը կը գործէ հայ սփիւռքի բազմաթիւ երկիրներու մէջ: Ունի բազմատասնեակ հազար շարքային եւ համակիր ան-

դամներ, տասը կուսակցական մամուլ-օրկան, որոնք լոյս կը տեսնեն տարբեր երկիրներու մէջ:

Կուսակցութիւնը ինքզինք կը նկատէ մէկ օղակը համաշխարհային առաջդիմական շարժումին:

Միջազգային դրութեան վերջին տարիներու վտանգաւոր զարգացումները սակայն, կը պատճառեն լուրջ մտահոգութիւն ինչպէս աշխարհի բոլոր խաղաղասէր ժողովուրդներուն, յառաջդիմական ու դեմոկրատ կուսակցութեանց ու մարդոց, նոյնպէս եւ Հնչակեան կուսակցութեան:

Միջազգային կայսերապաշտութիւնը այսօր լրջօրէն կը սպառնայ ժողովուրդներու եւ պետութեանց խաղաղ, ազատ ու ինքնավարութեան ձգտող կեանքին, կ'արգելակէ անոնց յառաջընթացքը, միջամուխ կ'ըլլայ անոնց ներքին գործերուն, նախապարծակումներով կը բռնաբարէ անոնց գերիշխանական իրաւունքները, կը վտանգէ համաշխ. խաղաղութիւնը:

Ս.Դ. Հնչակեան կուսակցութիւնը հայ ժողովուրդի ճակատագիրը չի բաժներ ուրիշ ժողովուրդներու ճակատագրէն: Բոլոր ժողովուրդները աշխարհի բախտակից են իրարու եւ կապուած մէկը միւսին իրենց հասարակաց շահերով: Այս շահերը, ըլլան ազգային թէ ընկերային, կրնան ապահովուիլ միայն աշխարհի բոլոր ժողովուրդներու միացեալ պայքարով յանուն խաղաղութեան, ազատութեան եւ դեմոկրատիայի, ընդդէմ միջազգային յետադիմութեան:

Այս սկզբունքէն թելադրուած ըլլալով է որ Ս.Դ.Հ.Կ. – ն ինչպէս ըրած է ցարդ, նոյնպէս ալ այսօր ու ապագային, բարեկամական կապ ու գործակցութիւն պիտի ստեղծէ, պիտի պահէ իր գտնուած շրջաններու ազատատենչ, խաղաղասէր ու դեմոկրատական ուժերուն հետ, իր նպաստը բերելու համար խաղաղութեան ու արդարութեան դասի յաղթանակին:

Այս գծով ցայտուն օրինակ մըն է միայն Ս.Դ. Հնչակեան կուսակցութեան ունեցած սերտ գործակցութիւնը Լիբանանի Ընկերվա-

րական-Յառաջդիմական կուսակցութեան, ինչպէս նաեւ յառաջդիմական տարբեր կուսակցութիւններու եւ ուժերու հետ:

Ճնշումի, կազմալուծման եւ նորատեսակ ցեղասպանութեան ենթակայ է նաեւ Սփյուռքի մէջ հայ ժողովուրդը, որուն բնական հայրենադարձութիւնը հանդէպ է. Հայաստանին, իր ազգային ինքնութեան կառչած մնալը, համոզուած ըլլալը, որ հայկական հանրապետութեան մաս կազմելը է. Միութեան ինքնին բախտաւորութիւն է եւ երաշխիք հայ տարագիր ժողովուրդի ազգային տենչերու իրականացման համար միջազգ. իրադրութեան ընծայած մէկ յարմար պատեհութեամբ, իր դէմ գործուած պատմական անարդարութիւնը դարմանելու ուղղութեամբ գործելը եւ վերջապէս իր բնածին ազատասիրութիւնն ու արդարամտութիւնը չեն հանդուրժուիր միջազգ. թէ տեղական յետադիմութեան կողմէ: Եւ հայութիւնը այս իսկ պատճառներով՝ ենթակայ է հալածանքի ու թշնամական վերաբերումներու, յատկապէս Միջին Արեւելքի մէջ:

Սփյուռքահայութեան եւ իր գտնուած երկիրներու ժողովուրդներու շահերուն հաւատարիմ Ս.Դ. Հնչակեան կուսակցութիւնը խորապէս մտահոգ է անշուշտ, ի տես այս վիճակին, որ իր առաքելութիւնը կը դժուարացնէ: Հայ-Սփյուռք պահպանումը միջազգ. յետադիմութեան քայքայիչ աշխատանքներուն դէմ, այս պարագային կը վերածուի հակա-իմբերիալիստական պայքարի առաջադրանքի մը, ըստ էութեան արդարացի ու յառաջդիմական, որուն անտարակոյս, իր ակտիւ մասնակցութիւնը պարտի բերել հայութեան Մայր Հայրենիք է. Հայաստանը, որ սփիւռքահայութեան ճակատագրին տէր կենալու բարոյական պարտաւորութիւնը ունի, եւ պարտի հայրենասէր հայ-սփիւռքի գոյութեան պաշտպանութիւնը դնել պետական մակարդակի վրայ, ինչպէս որ, օրինակի համար, Թուրքիա եւ զինք հովանաւորող Ամերիկան իրենց հակահայ պայքարը պետական մակարդակով կը մղեն այսօր:

Մեկնելով այս վիճակէն Հնչակեան կուսակցութիւնը կը գտնէ, որ կուսակցութիւնը, մասնաւորաբար սփիւռքահայ ժողովուրդի բազմակողմանի շահերուն եւ ընդհանրապէս իր գաղափարախո-

սուբենեն բխող առաջադրանքներուն՝ խաղաղութան, ազատութեան, ժողովուրդներու բարեկամութեան ու ընկերային արդարութեան իտեալին կարենալ աւելի արդիւնաւետութեամբ ծառայելու համար անհրաժեշտ է, որ իր կապերը Մայր Հայրենիքին հետ աւելի սերտացնէ եւ զանոնք հասցնէ աւելի բարձր մակարդակի, որպէսզի խորհրդակցաբար եւ միացեալ ճիգերով դարձան գտնուի վերագրեալ մտահոգութեանց: Նկատելով, որ ցարդ կուսակցութեան ունեցած կապերով, որոնք մշակութային եղած են առաւելաբար, անհնար է լրջօրէն ու ազդու կերպով մը սփիւռքահայութեան հայրենասիրական օրհանթասիոնը պաշտպանել: Նոյնպէս դժուար է փոխարաբերութիւններու ցարդ եղած բնոյթով եւ տարողութեամբ հակադրուիլ կայսերապաշտ դաւերուն, որոնց նպատակը մեր ժողովուրդը իր պատմական ու մշակութային ժառանգութենէն զրկելով իր ազգային միութեան վերստեղծումը ծախողցնելն է:

Մեկնելով ուրեմն այս ընդհանուր մտահոգութիւններէն, եւ հասարակաց նպատակներուն աւելի արդիւնաւետութեամբ ծառայելու անկեղծ տրամադրութենէ մղուած, կը ցանկանք կապերու եւ գործակցութեան խորացումն ու ընդլայնումը Մայր Հայրենիքէ հ. Հայաստանի Կուսակցութեան հետ, որ մէկ օղակը կը կազմէ հ. Միութեան համայնավար կուսակցութեան, լիայոյս որ մեր ցանկութիւնները կը փոխադարձուին եւ գործնական քայլեր կ'առնուին անոնց ուղղութեամբ, մօտիկ ապագայի մէջ:

Մեզի համար հաճելի է յիշել որ Ա.Դ. Հնչակեան կուսակցութիւնը եղած է Ռուսիոյ նախկին Սոցեալ-Դեմոկրատ կուսակցութեան հնագոյն զինակիցը եւ անոր հետ մարտնչողը Չարի ինքնակալութեան ու ասոր յաջորդած պուրժուա-դեմոկրատական վարչածեւի տապալման ու խորհրդային կարգերու հաստատման մէջ նախկին կայսրութենէն ներս:

Եւ մեր օրերուն, մեծ վերափոխութիւններու ժամանակահատուածին մէջ, երբ հ. Միութեան Կուսակցութիւնը բարեկամական ու գործակցական կապեր կը հաստատէ աշխարհի Սոցեալ-Դեմո-

կրատական կուսակցութիւններու հետ, հանդիպումներ կայացնելով Մոսկուայի մէջ, զարմանք կրնայ պատճառել այդ հաւաքներէն բացակայիլը Ռուսաստանի Սոցեալ-Դեմոկրատ բանուորական կուսակցութեան առաջին օրերու դաշնակիցին, որ ներկայութիւն ունի եւ կը գործէ այսօր աշխարհի տասնհինգ երկիրներու մէջ:

Մեր կողմէ խիստ ցանկալի է որ օր առաջ դարձանուի այս վիճակը:

Ֆոնդ 1, ցուցակ 87, գործ 33, թթ. 252-259, բնագիր, մեքենագիր

Ծանոթագրութիւններ

1. Սուրեն Գուրգենի Հարությունյանը 1988-1990 թթ. եղել է Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի առաջին քարտուղարը: Մինչ այդ եղել է ՀամԼԿԵՄ Կենտկոմի քարտուղար, ԽՄԿԿ Կենտկոմի ապարատի սեկտորի վարիչ, Հայկական ԽՍՀ Նախարարների խորհրդի նախագահի առաջին տեղակալ, ԽՍՀՄ ժողովրդական պատգամավոր, ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի անդամ: Ավելի ուշ զբաղեցրել է դիվանագիտական տարբեր պաշտոններ՝ այդ թվում լինելով ԽՍՀՄ զլխավոր հյուպատոս Սարոկկոյում, Հայաստանի արտակարգ և լիազոր դեսպան Բելառուսի Հանրապետությունում
2. Վարդգես Համազասպի Պետրոսյան (1932-1994 թթ.) - արծակագիր, դրամատուրգ, հրապարակախոս, հասարակական գործիչ, 1952 թվականից եղել է ԽՍՀՄ գրողների միության անդամ: Տարբեր ժամանակներում ընտրվել է Գերագույն խորհուրդների պատգամավոր՝ ԴԽՍՀ (1975-85), ԽՍՀՄ (1984-1989) և ՀՀ (1990-1994): 1981-1988 թթ. ղեկավարել է Հայաստանի գրողների միությունը, 1988-1994 թթ.՝ Հայաստանի մշակույթի ֆոնդը:
3. 1988 թվականի մայիսին ՀԿԿ Կենտկոմի առաջին քարտուղար դարձավ Սուրեն Հարությունյանը՝ փոխարինելով Կարեն Դեմիրճյանին:
4. Խոսքը վերաբերում է 1988 թվականի փետրվարի 20-ի ԼԴԽՄ մարզ-խորհրդի 20-րդ գումարման նստաշրջանում ընդունված որոշմանը ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի անդրադարձին, երբ 1988 թվականի հունիսի 15-ին ԴԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը համաձայնություն տվեց մարզը Հայաստանի կազմի մէջ մտցնելուն և հարցը դրականորեն լուծելու

խնդրանքով դիմեց ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդին: Սակայն, ինչպես գիտենք, ԽՍՀՄ բարձրագույն իշխանությունները հուլիսի 18-ին մերժեցին ԼՂԻՄ մարզխորհրդի և Հայաստանի Գերագույն խորհրդի նստաշրջանների ընդունած որոշումները:

5. Խոսքը 1988 թվականի մարտի 23-ին ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության ընդունած «Լեռնային Ղարաբաղում, Ադրբեջանական և Հայկական ԽՍՀ-ներում ստեղծված իրավիճակի առթիվ միութենական հանրապետությունների դիմումների կապակցությամբ միջոցառումների մասին» հայտնի որոշման մասին է, որից հետո Երևանում ցույցերն ու միտինգներն արգելելու և բռնկված համազգային շարժումը ճնշելու համար խորհրդային իշխանությունները զորքեր մտցրին Երևան:
6. 1988 թվականի նոյեմբերի 22-ին ՀԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը ընդունել է 1915-ի Հայոց ցեղասպանությունը դատապարտող օրենք, որով ապրիլի 24-ը հայտարարվել է Մեծ եղեռնի զոհերի հիշատակի օր, և այդ օրը համարվել է ոչ աշխատանքային:

Edgar Hovhannisyan – *Two documents about the history of beginning of political relationships of Armenia-Diaspora* – Presented documents are letters which were sent to the first secretary of Armenia communist party S.Arutyunyan from Armenian Democratic Liberal Party and Social Democrat Hunchakian Party.

In these letters these parties first time bypassing the central Soviet government and party organizations have suggested to leadership of Armenia for establishing political relationships.

These documents are being published for the first time. These documents are important evidences about history of the beginning of political relationships of Armenia-Diaspora and about new stage of formation of the Armenia-Diaspora relationships.